

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: Ir. C. L. Temminck Groll, secr. der vereniging,
Hoofdstraat 43, Driebergen
Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIER EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 3 / MAART 1961

LEDENVERGADERING VAN OUD-UTRECHT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht roept de leden op tot bijwoning van de jaarlijkse algemene ledenvergadering, die zal worden gehouden op vrijdag 24 maart 's avonds half acht in het Kunsthistorisch Instituut, Drift 25 te Utrecht.

AGENDA

1. Opening.
2. Notulen algemene ledenvergadering van 1 april 1960.
3. Jaarverslag van de secretaris over 1960.
4. Rekening en verantwoording van de penningmeester over 1960 met verslag van de kascommissie.
5. Verkiezing van bestuursleden wegens periodiek aftreden van de heren ir. J. D. M. Bardet, prof. dr. M. D. Özinga en dr. A. J. van de Ven. Deze heren stellen zich herkiesbaar. Wie namen van andere kandidaten wil inzenden, gelieve dit vóór 24 maart te doen bij de secretaris.
6. Verkiezing lid kascommissie; aftredend is mej. dr. M. E. Houtzager.
7. Bespreking van plannen voor het komend seizoen en mededelingen van het bestuur.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Na afloop van deze vergadering — om ongeveer kwart over acht — volgt een lezing door jhr. H. W. M. van der Wijck te 's Gravenhage, verbonden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, over „*Buitenplaatsen tussen Utrecht en de Grebbe*”, waarbij behalve foto's ook talrijke reproducties van oude afbeeldingen zullen worden getoond.

Genodigden zijn hierbij welkom.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, voorzitter.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL, secretaris.

EEN GEWAARDEERD GESCHENK

Alle leden van Oud-Utrecht hebben dezer dagen de mooie reproductie ontvangen van Jan de Beyers tekening van Paushuize met omgeving; welke reproductie in opdracht van de Utrechtsche Algemeene Brandwaarborg Maatschappij is vervaardigd ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan der Brandverzekering Tiel Utrecht, waartoe de utrechtse maatschappij behoort.

Het bestuur van onze vereniging verheugde zich zeer, toen het van de directie dezer maatschappij vernam welke uitgaven men het licht wilde doen zien ter herinnering aan het passeren van deze mijlpaal: een plaat van de 18e eeuwse Utrecht en een boekje over het gebouw van Tiel Utrecht aan de Kromme Nieuwe Gracht. Dergelijke uitgaven hebben een blijvende waarde. Niet alleen helpen zij een stukje binnenstad in beeld en woord vast te leggen, maar ook verlevendigen zij de interesse voor de historie en de schoonheid van de stad. Een in Utrechts centrum gevestigde maatschappij of bedrijf kan een jubileum haast niet beter vieren dan op deze wijze.

Het bestuur was echter bijzonder verrast bij het vernemen van de mededeling der directie, dat men alle leden van Oud-Utrecht de plaat en het boekje wenste toe te zenden. Niet anders dan met vreugde werd dit aanbod geaccepteerd. Er bestaat een oude relatie tussen Oud-Utrecht en Tiel Utrecht, omdat een vroegere directeur dezer maatschappij, wijlen jhr. dr. M. R. Radermacher Schorer, jarenlang penningmeester van de vereniging is geweest en het was erg prettig de oude relatie hierdoor te kunnen verstevigen.

Wij twifelen er dan ook niet aan — en van verschillende kanten is ons dit al verzekerd — of de leden van onze vereniging zullen de plaat en het boekje als een gewaardeerd geschenk beschouwen.

Wat de plaat betreft, deze behoeft geen toelichting. Op aantrekkelijke wijze heeft De Beyer dit bekende stadsbeeld vastgelegd. W. Graadt van Roggen noteerde eens bij deze plaat: „Dit alles, gracht, brug, huizen-décor en doorkijk op de Domtoren, vormt hier een der opmerkelijkste stadsgezichten uit ons land.”

Er is rond de Pausdam niet zo erg veel veranderd, maar het werd er toch niet mooier op. Dat kan ieder constateren, die eens gaat staan op het punt waar de Beyer zijn schets maakte. Hij zal dan ook opmerken, dat De Beyer zich enkele vrijheden veroorloofde om zoveel mogelijk schoons te laten zien. Aardig is de doorkijk van Achter Sint Pieter op het huis van Everard Meyster. Met teleurstelling zal men ontdekken, dat de tot voor kort nog gave gevelwand links nu definitief vernoeid is door de nieuwbouw van de provinciale waterstaat. De ontluistering van de stad gaat geruisloos verder. Daarom te meer verdient het waardering wanneer oude stadsgezichten gereproduceerd worden en zodoende in veler handen komen. De liefde voor de oude stad kan er alleen maar mee gebaat zijn.

de J.

DE GOUDEN SCHAT VAN DE KORTE NIEUWSTRAAT

In verband met de komende verbreding van de Korte Nieuwstraat is het verhaal van de gouden schat, die men daar vond, het vermelden zeker waard.

Tijdens graafwerkzaamheden op 1 december 1854, nodig voor het leggen van „overdekte goten voor de stoepen der huizen”, in plaats van de open goten, die „door hare uitdamping als schadelijk voor de gezondheid worden gehouden”, stootte de arbeider C. Mulder ongeveer voor het huis Korte Nieuwstraat nr. 16 (toen F 232) plotseling met zijn schop op iets hards. Na even verder gezocht te hebben ontdekte hij „een ligt bruinachtigen pot, voorzien van een oor en gedekt met een platten vierkanten steen”. Uiteraard begreep Mulder dadelijk, dat dit iets bijzonders moest zijn. Voorzichtig nam hij „met beide handen den pot uit zijne eeuwenlange verblijfplaats.... en vertoonde hem aan zijnen baas”, de aannemer R. Pisa, die zich op enige afstand van hem bevond. De aarden pot bleek tot de rand gevuld met oude gouden munten....¹⁾

De aannemer bedacht zich geen ogenblik en beval, dat de pot naar zijn huis gebracht moest worden. Niet lang daarna echter, toen hij zich realiseerde, dat de gouden munten grif verkocht zouden kunnen worden, kwam hij op deze al te snelle beslissing terug, nam de pot van Mulder over, „zeide dat hij het zelfs wilde doen en droeg hem weg beweerende, dat hij als aannemer er regt op had”. Maar, zoals dat gewoonlijk gaat, het geheim lekte uit en weldra wist ieder er het zijne van.

In de gemeenteraad bracht wethouder Van Beeck Calkoen verslag uit.²⁾ Drie van de vijf onder Pisa werkende arbeiders hadden zich namelijk tot het college van burgemeester en wethouders gewend, omdat zij zonder werk waren, in armoede verkeerden en niets van de vondst hadden „genoten.” Zij vroegen een klein deel „van de winst” voor zover de stad die „genoten” had. Uit het verhaal van de wethouder blijkt, dat er met Pisa al gauw moeilijkheden waren ontstaan.³⁾ De heer Calkoen had zich met de stedelijke kameraar tot de aannemer gewend en hem gevraagd om de munten bij burgemeester en wethouders of bij een „onzijdig persoon” te deponeren. Maar Pisa weigerde. Hij was zelfs niet bereid de munten voor de dag te halen en ze de heren te tonen. Dit kon de wethouder natuurlijk

¹⁾ De vondst werd beschreven door L. E. Bosch in de Utr. Volksalmanak van 1856, blz. 125-136.

²⁾ Vergadering van 28 december 1854.

³⁾ Deze veronderstelling lezen wij ook in de Utr. Prov. en Stadscourant van 2 december 1854, waar van de vondst melding gemaakt wordt. De pot was „ten boorde toe met Spaansche matten gevuld. De aannemer heeft dien pot dadelijk in bezit genomen. De vinder schijnt echter niet tevreden met het deel hem toegedacht; daar de pot uit de openbare straat is opgegraven, zal de zaak misschien ook wel uit anderen hoofde tot eenige moeilijkheden aanleiding geven.”

niet goedkeuren. De procureur generaal van het hof en de stedelijke advocaat mr. Broers werden ingeschakeld en samen met mr. Broers kreeg de wethouder toen spoedig de gevonden schat te zien. De advocaat van Pisa (mr. M. de Kock) had de munten reeds geteld. Het waren er 558.⁴⁾ Het duurde tot 14 december voor de heer Calkoen succes had. Toen kwam Pisa namelijk mededelen, dat hij bereid was de helft van de gevonden munten aan de stad af te staan.⁵⁾ Dat was niet meer dan billijk, want de vondst was op stadsgrond gedaan. Nadat de verzameling bij de muntmeester was gesorteerd en een tweetal oudheidkundigen dit werk gecontroleerd had, vond een dag later reeds de „werkelijke verdeling plaats.“⁶⁾

De wethouder kon voor de arbeiders helaas niets doen. Aanvankelijk was hij van plan geweest „er aan mede te werken“, dat „ieder het zijne“ kreeg, maar omdat er moeilijkheden dreigden, had de stadsadvocaat hem geadviseerd de helft van de gouden schat maar te accepteren en geen hoge proceskosten te maken.

Het werd Pisa spoedig duidelijk, dat niet hij, maar de vinder C. Mulder voor de „eene helft, en de stad op wiens grond de schat was gevonden, voor de wederhelft, eigenaars“ van het gevonden goud waren. Hij koos daarom de wijste partij en deed weldra ook van de andere helft der munten afstand. Mulder maakte toen gelukkig een nobel gebaar tegenover zijn ontgoochelde baas en schonk hem een kwart van zijn deel. Van de andere munten liet hij een inventaris maken, die vanaf 13 februari 1855 bij hem kon worden afgehaald.⁷⁾ Hij deed „vele derzelve aan eigenaars van muntkabinetten en liefhebbers van zeldzame munten voor meer dan de innerlijke waarden“ van de hand. De rest liet hij omsmelten.

Verkoop door de gemeente.

Maar wat deed de stad met de munten? Aanvankelijk heeft het in de bedoeling van het gemeentebestuur gelegen, de gevonden schat te behouden en aan de reeds bestaande verzameling munten en pen-

4) Daaronder bevonden zich — volgens het gemeenteverslag van 1854 — van *de Nederlanden*: Gouden Leeuwen van Philips de Goede, een St. Andries-gulden van Karel de Stoute, Gouden Realen en halve Realen van Karel V, Realen en halve Realen van Philips II en dubbele Dukaten der stad Nijmegen; van *Frankrijk*: Kroonen en Zonnekroonen van Lodewijk XI, Karel VIII, Lodewijk XII, Frans I en Karel IX; van *Engeland*: Angelotten van Hendrik VIII, Eduard VI en Maria en Rozenobels van Eduard VI; van *Schotland*: een kroon van Jacobus V; van *Spanje*: dubbele Dukaten van Ferdinand en Isabella en Pistoletten van Johanna en Karel; van *Hongarije*: een Dukaat van keizer Ferdinand, 1564.

5) De munten waren inmiddels naar de muntmeester overgebracht.

6) De stad ontving 278½, Mulder ontving 279½ munten.

De waarde van de *gehele* vondst werd op f 3.300,— geschat.

7) In de Utr. Prov. en Stadscourant van 13 februari 1855 deed Mulder de volgende bekendmaking opnemen: „Bij C. Mulder, te Utrecht in de Molensteeg, is te bekomen ad f 0,50 de catalogus der Gouden Munten, die hij wil verkoopen, van de Munten door hem gevonden te Utrecht, in een pot, bij de St. Paulus Abdij, te Utrecht. Brieven franco.“

ningen toe te voegen De gemeente-ontvanger jhr. mr. C. A. Rethaan Macaré stelde er een beschrijving van samen, die hij aan het college van burgemeester en wethouders toezond „met beleefd verzoek om wanneer er een besluit omtrent de bestemming van die munten zal worden genomen, daarvan tijdige mededeling te mogen ontvangen”, aangezien hem „reeds van meer dan eene kant aanzoek tot verkrijging van eenige derzelve is toegekomen”. Hij kreeg ten antwoord, dat over de bestemming nog zou worden beslist, omdat deze zaak nog een punt van overweging bij het stedelijk bestuur moest uitmaken.

Het duurde echter jaren voor men opnieuw over de munten begon. Burgemeester en wethouders droegen op 20 oktober 1870 aan de gemeente-archivaris, toen nog tegelijk beheerder van de oudheidkundige verzameling, op om een onderzoek in te stellen en te rapporteren over de wijze, waarop de munten zo voordelig mogelijk voor de gemeente zouden kunnen worden te gelde gemaakt. De archivaris, mr. J. W. L. Raven, schijnt de zaak echter niet erg belangrijk gevonden te hebben. Pas toen mr. S. Mulder Fz., die met ingang van 1 februari 1874 tot zijn opvolger benoemd werd, zich ambtshalve met de kwestie inliet, werden de moeilijkheden snel overwonnen. De heer Hooft van Iddekinge te Leiden ⁸⁾ verklaarde zich bereid de munten gratis te beschrijven en te catalogiseren en korte tijd later werd een voordracht aan de gemeenteraad aangeboden, waarin op verkoop der munten werd aangedrongen. Burgemeester en wethouders werden op 10 december 1874 gemachtigd om de 210½ gouden buitenlandse munten van de hand te doen. De archivaris zocht dadelijk contact met drie parijsse munthandelaars, omdat het merendeel van de verzameling (335 stuks) van franse herkomst was. De heren waren echter niet tot overname boven de goudwaarde bereid en ook de antiquair J. J. Coster in de Lange Elisabethstraat ging niet op de aanbieding in. Burgemeester en wethouders delen dan ook aan de raad mede, dat zij „het wenschelijk achten, dat deze zaak eindelijk worde getermineerd” en in overweging geven een advertentie in de Haarlemmer Courant te plaatsen. Wanneer zich geen kopers zouden melden moesten de munten maar tegen de goudswaarde worden verkocht. De raad ging op deze voorstellen gretig in, vermoedelijk omdat de heren er ook niet al te best weg mee wisten. In het Zondagsblad van de Utr. Prov. en Stadscourant van 4 juli 1875 werden de munten te koop aangeboden.

TE KOOP

Gedurende de maand Julij een getal van ongeveer 200 gouden munten afkomstig van de muntvond in de Korte Nieuwstraat. De munten, waarvan de lijst bij den gemeente-archivaris van Utrecht ter visie ligt, zijn op het stadhuis dagelijks van 9-4 uur te bezichtigen. Zij worden te koop aangeboden per stuk tegen 5 % en 10 % boven de goudwaarde.” ⁹⁾

⁸⁾ Directeur van het Munt- en Penningkabinet aldaar.

⁹⁾ 66 ½ munten werden versmolten. In totaal bracht de collectie buitenlandse munten f 1.228.55⁵ op.

Hoewel men eerst van plan was de gehele verzameling tegelijk aan te bieden, waren later de in de Nederlanden geslagen munten op zij gelegd. Men wilde nagaan of de gevonden stukken „met de overige in de verzamelingen berustende Nederlandsche munten ook een eenigszins goed geheel zoude kunnen vormen.” Maar weldra scheen men het er over eens te zijn, dat ook de binnenlandse munten verkocht moesten worden. Begin mei 1876 werd door burgemeester en wethouders machtiging tot verkoop verleend. De archivaris moest de zaak ook deze keer regelen en plaatste weer advertenties in enkele dagbladen. In de Utrechtsche Prov. en Stadscourant van 10 mei 1876 was de oproep te lezen, dat gedurende een maand na dato „68 stuks gouden Nederlandsche Munten van de 15e en 16e eeuw” te koop waren. En nog vóór het tweede kwartaal ten einde was, kon de archivaris rapporteren, dat ook de binnenlandse munten door hem te gelde gemaakt waren voor een bedrag van f 401,39, waardoor de opbrengst van de gehele vondst f 1629.94⁵ bedroeg.

De vindplaats:

De gevonden munten waren geslagen tussen 1430 en $\pm$ 1568. Kolonel F. H. de Veye de Burine, die op 27 december 1854 zijn beschrijving der nederlandse munten afsloot, heeft aangenomen, dat zij tussen 1570 en 1580 werden begraven „althans als men nagaat dat de plaats waar deze kleine schat gevonden is, vroeger behoorde tot den be-muurden omvang van de voormalige St. Paulus-abdij.” In het feit, dat zoveel der gevonden munten „uit onderscheidene landen” afkomstig waren zag hij „wederom het bewijs, dat in vroegere tijden de gouden munten in alle landen in omloop en gangbaar waren.”

De heer Hooft van Iddekinge had nog andere argumenten. In zijn rapport wijst hij er namelijk op, dat met name de munten tussen 1564-'68 uitstekend geconserveerd waren, wat zou kunnen betekenen, dat „deze stukken kort in omloop waren toen zij verborgen werden”. Bovendien waren er geen munten bij de vondst met de jaartallen van Philips II „welke eerst in 1568 in gebruik kwamen”, waaruit de conclusie gewettigd is, „dat het tijdstip van begraving niet nà 1570 kan vallen, maar misschien nog in 1568 moet gesteld worden.” Daarenboven moet het ieder opvallen, dat zich tussen de Nederlandse geen Utrechtse munten bevonden. Het ontbreken van duitse munten — die hier toen ook veelvuldig in omloop waren — doet de veronderstelling ontstaan, dat de schat afkomstig was van een uit België of Frankrijk afkomstige vreemdeling, die hier maar korte tijd heeft doorgebracht.

Voorlopig sluiten wij ons bij deze mening aan tot een betere oplossing aan de hand gedaan wordt. Er is tegen de argumenten van genoemde deskundigen niet veel in te brengen.

Verband met de komst van Alva naar Utrecht, die vele mensen de wijk deed nemen, kan vooralsnog niet worden gelegd. Of zou tóch

een benedictijner monnik de schat hebben begraven, die niet hèm, maar een van zijn bevriende (buitenlandse) relaties toebehoorde? De mogelijkheid is namelijk niet geheel uitgesloten, dat een van hen de „nieuwe religie” had aangenomen en plotseling tot de vlucht werd gedwongen, zoals dat ook elders wel is voorgevallen.

A. GRAAFHUIS

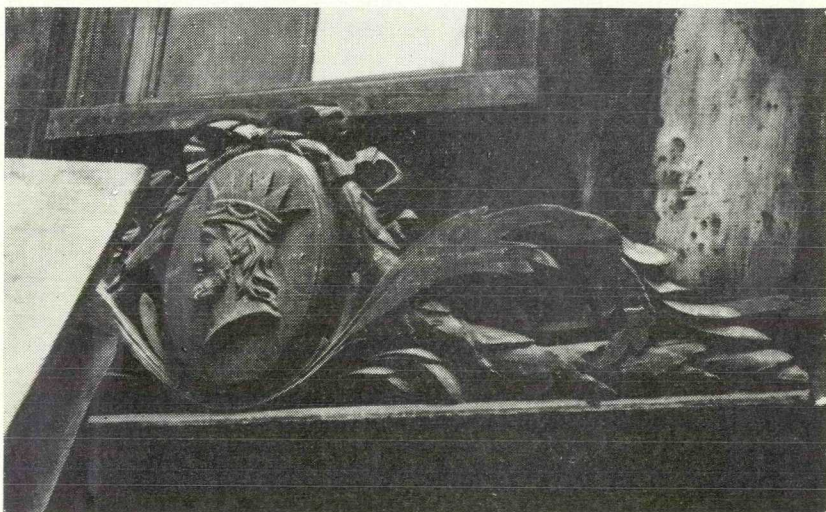
UTRECHTSE GEVELSTENEN EN -VERSIERINGEN

IV

De vorige keer hebben wij een afbeelding opgenomen van de gevelsteen aan een huis Bemuurde Weerd Oostzijde, voorstellende een vrouw bij een locomotief. Het onderzoek naar de betekenis van deze steen — om het eens duur te zeggen — is nog niet voltooid.

Deze keer eens heel iets anders. Want de hierbij afgebeelde koningskop prijkt niet op een steen en heeft vermoedelijk ook niets met een gevelversiering te maken. Speurende in allerlei verborgen hoekjes van de stad, kwam de heer A. Ubaghs ook bij het poortje Hoogt 6. Achter de deur daarvan trof hij een overdekte doorgang naar de binnenplaats aan, waar een timmermanswerkplaats gevestigd is.

Temidden van opgeslagen materialen ontdekte hij het merkwaardig stuk houtsnijwerk, dat onder een raam aangebracht zit. Hem werd verteld, dat deze kop, voorstellende koning David, eens bevestigd

was aan de achterzijde van een trekschuit, die de Vecht bevoer. Maar toen meer dan honderd jaar geleden de schuit het moest afleggen tegen snellere vervoermiddelen en de schipper walkanter werd, liet hij het snijwerk van zijn schuit slopen. Jarenlang had hij vanuit het achterraam van het roefje uitzicht gehad over de Vecht. In zijn slaapvertrek van het huis, waarin hij als walkanter was gaan wonen, liet hij nu een raam maken, dat overeenkwam met het roefjesvenster. Weliswaar ontbrak het uitzicht. Maar de vertrouwde kop van koning David, onder het raam bevestigd, bracht hem toch gedeeltelijk in de oude sfeer terug. Met een beetje fantasie kan je, om raam en snijwerk heen de contouren van een trekschuitroefje denken.

Of dit verhaal met de werkelijkheid klopt, blijft een open vraag. Dat het snijwerk van een trekschuit afkomstig is, lijkt niet onmogelijk. Of heeft iemand andere gedachten over de herkomst van dit stuk?
de J.

KLEINE MEDEDELINGEN

DE OUDSTE REISVERENIGING

Te Utrecht is onlangs de jaarvergadering van de Ned. Christelijke Reis Vereniging gehouden. Wij zouden hiervan geen vermelding maken, wanneer niet de voorzitter dr. A. van Deursen uit Groningen, in zijn openingswoord niet enkele opmerkingen had gemaakt met betrekking tot Utrecht.

„Utrecht is door de centrale ligging bij uitnemendheid de stad voor landelijke vergaderingen, en indertijd heeft de predikant J. C. Rullmann te Utrecht voorgesteld daarom de benaming te geven uit Jesaja 33 : 20 „de stad onzer bijeenkomsten” of in de vertaling van het Ned. Bijbelgenootschap zelfs „de stad onzer feestelijke bijeenkomsten”.

Zelfs is er voor de Nederlandse Christelijke Reis Vereniging een bijzondere reden om hier in Utrecht te vergaderen, want hier is een merkwaardige traditie. Reeds eeuwen geleden bestond een organisatie, welke reizen ondernam naar het Heilige Land. Wie in deze stad het Centraal Museum bezoekt kan daar opmerken een serie portretten van leden van de utrechtse Jeruzalem-Broederschap, geschilderd door Jan van Scorel (1495-1562). Zij dragen als teken van hun reis naar het Heilige Land een Jeruzalemkruis en een palmtak in de hand. De opschriften vermelden hun naam en hun reis.

Ic lambert Geritz sach 't heilige Landt
doeme(n) schreeft MCCCC en viere
met twintich jaren dair an geplandt
God geve dattet mi tot salicheit stiere.

Ic hendrik van Rauenswaayen
gereyست ben (na(er) ieruzalem
sach 't lant daer God syn gunst lies hoore(n)
en eertijds sprack met claerder stem.

Zo bezat Utrecht een Jeruzalem-Broederschap, die reizen naar Jeruzalem organiseerde, waarbij een geestelijk doel werd nagestreefd naar bijbelse gedachten. Hierin is onze N.C.R.V., welke immers ook reizen naar Jeruzalem onderneemt, met deze Jeruzalem-Broederschap verwant.”

Tot zover dr. Van Deursen. Uit naam van de afdeling Utrecht heeft de heer D. H. Goedhart de aanwezigen verwelkomd met een stukje locale historie. Men zat in Esplanade en dit was voor hem aanleiding om uitvoerig te vertellen wat de straatnaam Lucas Bolwerk betekent en wat de geschiedenis van dit bolwerk is. Een goede gedachte. Want waar vele stadgenoten dit niet eens weten zegt deze benaming de buitenstaanders helemaal niets.